

e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 54
Year: 2022 JULY
Pp: 810-817

Arrival
22 May 2022
Published
31 July 2022

Article ID
63143
Article Serial Number
2

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63143>

How to Cite This Article
Kurtçu, E. (2022). "Muallim Kazım Uz ve 1894 Tarihli "Musiki" Risalesi", Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, 8(54):810-817

International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Muallim Kazım Uz ve 1894 Tarihli "Musiki" Risalesi

Muallim Kazım Uz and His "Music" Booklet Dated 1894

Erdal Kurtçu

Arş. Gör. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Sivas, Türkiye

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılda gerçekleşen yenilik hareketlerinin müzik alanına yansımaları, bir yönüyle nazari çalışmaların artırılması konusunda önemli bir etken olmuştur. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcıyla birlikte, müziğin teorik boyutu ile ilgili bilgiler içeren kitap, risale ve makale gibi sistemli çalışmaların sayısında dikkate değer bir artış gerçekleşmiştir. Türk müziğinin temellerini oluşturan ancak harf inkılabı öncesinde Osmanlı Türkçesi ile yayımlanması sebebiyle birçok müzik literatürü içerisinde yer almayan bu eserler, hem yazarları, hem de dönemde ortaya konulan çalışmalar hakkında tarihsel bilgilere ulaşılabilmesi açısından önemli kaynaklardır. Muallim Kazım Uz, 1873 - 1943 yılları arasında yaşamış ve yaşadığı dönem itibarıyla hem Türk müziği, hem de Batı müziği konularına vâkıf olan ülkemizin önemli müzik eğitimcilerinden biridir. Bu çalışmada, Muallim Kazım Uz'un ilk çalışmalarından biri olduğu düşünülen ve 14 Zilkade 311 (19 Mayıs 1894) tarihinde yayımlanmış olan "Musiki - Şark ve Garp Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında" isimli risalesi günümüz Türkçesine çevrilmiş ve incelenmiştir. İnceleme sonucunda risalede yer alan konular; müziğin tanımı, nota, perde, nim perde, diyez bemol kullanımı, taksim, makam, majör ve minör kavramları, gam, tabii gam, usul taklidi ve ses aralıkları olarak tespit edilmiştir. Bahsi geçen temel müzik teorisi konularının Türk ve Batı müziği ekseninde karşılaştırmalı bilgilerle ele alındığı ve risalenin müzik eğitiminde kullanılmak üzere yazılmış yardımcı bir kaynak niteliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muallim Kazım Uz, Musiki Risalesi, Musiki Nazariyatı, Osmanlı Türkçesi

ABSTRACT

In the history of Ottoman Empire, the reformist movements that took place in the 19th century in the field of music have been an influential important factor in increasing theoretical studies. From the beginning of late 19th century and early 20th century, there has been a dramatic increase in the number of systematic studies such as books, booklets and articles including theoretical information about music. These works are deemed as the foundations of Turkish music. However, most of them are not included in the music literature due to their publication in Ottoman Turkish before the letter revolution. They are also important sources in terms of accessing historical information about both the authors and the studies in that period. Muallim Kazım Uz, who lived between 1873 and 1943, is one of the most important music educators of our country who is a specialist in both Turkish and Western music. In this study, his booklet titled "Musiki - Şark ve Garp Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında", which was thought to be one of the first works of Muallim Kazım Uz and published on 14 Zilkade 311 (19 May 1894) was translated into modern Turkish and examined. The examination revealed that the major subjects included definition of music, notes, pitches, half pitches, usage of sharp and bemol, maqam, major and minor concepts, scale, natural scale and sound ranges. The basic theoretical musical issues mentioned in the booklet were discussed with comparative information on the axis of Turkish and Western music, and it was evaluated as an supplementary source written for use in music education.

Keywords: Muallim Kazım Uz, Music Booklet, Musical Theory, Ottoman Turkish

1.GİRİŞ

Risale terimi, edebi mektuplar ve çeşitli konularda yazılmış küçük hacimli eserler için kullanılmaktadır. Bir bilim dalı ile ilgili yazılmış küçük eserleri tanımlayan bu terim, ileriki zamanlarda kitap, hitap, mektup ve makale gibi çalışmalar için de kullanılmıştır. Osmanlı döneminde bu çalışmalara oldukça önem verilmiş, diğer birçok alanda olduğu gibi müzik alanında da çok çeşitli kitaplar ve risaleler yazılmıştır.

Türk müzik tarihi, Orta Asya'daki eski Türk kavimlerine kadar uzanan bir süreci kapsamakta, ancak Türklerin müzikle teorik açıdan ilgilenmeleri İslam medeniyetine geçmelerinin ardından başlamaktadır. Türk tarihinde müzik teorisi üzerine yazılmış ilk eser, 15. yüzyılda, Şükrullah tarafından yazılan "Risale min İlmi'l-Edvar" adlı eserdir. Eldeki bilgilere göre 13. ve 14. yüzyıl arasında Anadolu ve Orta Asya bölgesinde yazılan eserler içerisinde doğrudan müzik ve teori üzerine Türkçe eserlere rastlanılamamıştır. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda ilk yazılan eserlerden biri de Harizmi'nin "Mefatihü'l-Ulûm" isimli kitabında yer alan "İlmü'l Musiki" bölümü olmalıdır. Ardından Farabi ve İbn-i Sina'nın konuyu izah etmeye çalıştıkları eserleri içerisinde yer verdikleri "ses" ve "nağme" ile ilgili felsefi yaklaşımları ve açıklamaları, Safiyyüddin Abdülmümin'e ait olan "Kitabü'l-Edvar" isimli eser ile daha sistemli bir şekil kazanmaya başlamaktadır. Abdülkadir Meragi, sistemci okul olarak anılan bu başlangıç sürecine önemli bir hız kazandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin yükselmeye başladığı dönemde müzik alanında yazılan bu eserlerin bazıları Türklerin müzik hakkında sahip oldukları bilginin derinliğini göstermektedir. (Cemil Bey, 1903: Uzunçarşılı, 1969, akt. Uslu, 2002, s.718).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyılda gerçekleşen yenilik hareketlerinin müzik alanına yansımaları, bir yönüyle nazari çalışmaların artırılması konusunda önemli bir etken olmuştur. Böylece, 19. yüzyılın sonuna doğru müziğin teorik yönü üzerine ortaya konulan eğitsel çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Dönemde yazılan bu tür kitap, risale ve makale gibi teorik çalışmalar Türk müzik eğitiminin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu amaca yönelik olarak yazılan ilk eser, 1874 yılında Udi Ahmet Rıfat tarafından, Şamlı kanuni Hasan Dede'nin derslerinde kullanabilmesi için yazdığı Miftah-ı Nota adlı eserdir. 1875 yılında Mızıkai-i hümayun kolağalarından olan Hüseyin Remzi'nin, Batı müziği teorisi ile ilgili yazdığı Usûl-i Nota adlı eser de bu amaca yönelik olarak müzik teorisi bilgileri içermektedir. Batı müziği teorisi ile ilgili bilgiler veren bu ilk eserin ardından başka kitaplar da yazılmıştır. Bu eserler arasında Türk müziği bilgileri ile karşılaştırmalı bir anlatıma sahip eserler de bulunmaktadır. Mızıkai-i Hümayun'un ilk hocası olan Guatelli Paşa'nın öğrencisi Mehmed Emin'in 1302 tarihli Nota Muallimi adlı eseri, Selim Efendi'nin 1303 tarihinde yayımlanan Makamat ve Usûl ve Musiki-i Osmani isimli eseri, Mehmed Kami'nin 1304 yılında yayımlanan Erae-i Nagamat isimli eseri, Mabeyn-i Hümayundan Rıfat Bey'in 1305 yılında yayımlanan Nota Kitabı, Mustafa Safvet Bey'in 1306 yılında yayımlanan Solfej yahut Nazariyat-ı Musiki isimli eseri, Edhem Efendi'nin 1890 tarihli çeşitli güftelerle beraber müzik teorisi bilgilerine de yer verdiği kitabı Bergüzar-ı Edhem Yahut Ta'lim-i Musiki, Muallim Kazım Bey'in 1311 tarihli Musiki: Şark ve Garb Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında isimli risalesi, İsmail Hakkı Bey'in 1313 tarihli Mahzen-i Esrar-ı Musiki yahut Teganniyat-ı Osmani, Mehmet Zati Bey'in 1315 tarihli Kütüphane-i Musikiden Nazariyat-ı Musiki ve 1316 yılında yayımlanan Ta'lim-i Kıraat-ı Musiki isimli eseri, Mehmed Cemil'in 1900 yılında yayımlanan Mükemmel Ta'lim-i Musiki adlı eserleri, tümüyle müzik teorisi bilgileri içeren eğitim amaçlı yazılmış eserlerdir (Uslu, 2002, s.725; Uslu, 1999).

Osmanlı'da müzik kitaplarının basılması 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Daha önce çeşitli kitaplar basılmış olsa da ülke geneline dağıtımı gerçekleştirilememiştir Müzik derslerinde kaynak kitap kullanımı ise 20. yüzyıl başında yaygınlık kazanmaya başlamış ve ders kitaplarının dışında çeşitli dergilerde müzik ile ilgili konulara yer verilmiştir (Özden, 2013:152). Müziği öğrenme, okuma - yazmayı öğrenme süreciyle benzer özellikler gösterir. Farklı olan kullanılan dildir (Özaltunoğlu, 2016, s. 5). 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar icra yönüyle ön plana çıkan müzik, teorik çalışmaların da artmasıyla farklı yönleri ile incelenmeye başlamıştır (Karaduman, 2013, s.472). Bu dönemde müzik alanında araştırmalar yapan “çok sayıda Türk müzik adamı ortaya çıkmıştır. Bu müzik ustalarından bazıları Türk ve Batı müziği öğelerini, müzik teorisi açısından sentezlemeye çalışmışlardır.” (Kolukırcık, 2012, s. 231). Bu isimlerden biri de Muallim Kazım Uz'dur.

2. MUALLİM KAZIM UZ (İSMAİL KAZIM UZ)

Muallim Kazım Uz, 1873 yılında İstanbul Fatih'te Draman semtinde doğmuştur. Babası Posta ve Telgraf Nezareti'nde memur olarak görev yapan İşkodralı Mustafa Ağa'dır. Hakkında yazılmış olan biyografik incelemelerin çeşitliliği pek fazla olmamakla birlikte, doğum yılı birçok eserde 1872 olarak belirtilmiştir. Ancak başbakanlık arşiv belgelerine dayandırılan bilgilere göre doğum yılının 1873 yılı olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim hayatına İstanbul'da başlamış ve ilkokulu bitirdikten sonra İstanbul Fatih Askeri Rüşdiyesi'nde öğrenim görmüştür. Bu dönemde babasının vefat etmesi üzerine eğitim hayatına Darüşşafaka'da devam etmiş, 1892 yılında buradan mezun olmasının ardından Posta ve Telgraf Nezareti Muhasebe Kalemî'nde göreve başlamıştır. Burada iftihar madalyası almaya hak kazanan Uz, daha sonra Ta'lim-i Musiki yahut Musiki İstılahatı adlı bir eser yayımlamış, ardından 1893 yılında Mızıkai-i Hümayun'da göreve başlamıştır. Buradaki görevini kendi isteği ile ayrıldığı 1895 yılına kadar sürdürmüş ve ardından Maarif Nezareti'nde yaklaşık kırk yıl hizmet vermiştir. İlk görevi Ankara Mekteb-i İdadisi'nde Türkçe, coğrafya ve defter tutma usulü öğretmenliğidir. 1896 yılında İstanbul Topkapı Merkez Rüşdiyesi'nde Türkçe, Farsça ve matematik öğretmenliğine başlamıştır. 1898 - 1901 yılları arasında Maarif Nezareti Mektubi Kalemînde kâtip yardımcılığı yapmıştır. 1900 yılında Mercan İdadisi hesap ve hendese öğretmenliği, 1901 yılında Rasathane-i Amire kâtipliği, 1898 - 1902 yılları arasında Darüşşafaka'da sekizinci sınıflara mekanik, altıncı sınıflara fahri olarak cebir dersleri okutmuştur. 1902'de bu görevinin yanı sıra Mercan İdadisi'nde hendese ve hesap dersleri vermiş, 1903 yılında Darüşşafaka'daki görevini bırakarak yine fahri olarak Farsça öğretmenliği yapmıştır. 1906 yılında Maarif Nezareti Sicil-i Ahval Şubesi mümeyyizliğine atandı. Mercan İdadisi'nde sürdürdüğü görevinin yanı sıra 1909'da Topkapı Rüşdiyesi kıraat ve malumat-ı medeniye öğretmenliği de ilave edildi. 1909 yılında Mekatib-i Rüşdiye müfettişliği ve yanı sıra İstanbul İdadisi'nde hesap öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. 1909'da Maarif Nezareti'ndeki görevinden ayrılarak Vefa İdadisi ve Bezmialem Kız Sultanisi'nde ders vermeye devam etmiştir (TDV, 2012, s.254).

Muallim Kazım Uz, müzik çalışmalarına Darüşşafaka'dan hocası olan Zekai Dede ile başlamıştır. “Batı müziği ile Mızıkai-i Hümayun'da hocalık yapması vesilesiyle tanışmıştır. Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde öğretmenlik yapmış, Rauf Yekta Bey ve Osman Şevki Uludağ ile birlikte kurduğu Musiki Federasyonu ile Darülmusiki dershanesinde müzik çalışmalarına devam ederek birçok öğrenci yetiştirmiştir. Sadi Hoşses, Sadettin Kaynak, Şükrü Tunar, Faruk Arifi Emhaz ve Selahattin Pınar bu öğrenciler arasında yer almaktadır.” (TDV, 2012, s.255). Mızıkai-i Hümayun'da görevinden dolayı Batı müziğine; hocaları Zekai Dede, Hüseyin Fahreddin Dede ve Musullu Hafız Osman Efendi'den dolayı da Türk müziğine hâkim olan Muallim Kazım Bey, bu sayede her iki müzik türünün ameli ve nazari yönlerine ait tüm inceliklere vâkıf olmuştur (Demirtaş, 2015, s.103).

Teorik çalışmaları ve eğitimciliğinin yanı sıra besteci yönüyle de çalışmalarda bulunmuştur. Türk ve Batı müziği formlarından; saz semaisi, peşrev, ilahi, durak, operet, marş ve şarkı formlarında yaklaşık 200 civarında eser bestelemiştir. Mehmed Akif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nı besteleyenler arasında yer almış ayrıca hüseyini-buselik isimli bir makam ortaya çıkarmıştır. Yayımlanan eserleri; "İbtidai Nota Dersleri", "Ta'lim-i Musiki yahut Musiki İstilahatı", "Musiki Nazariyatı", "Musiki, Şark ve Garp Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında", "Notalı Mektep Şarkıları", "Osmanlı Gençlerine Tuhfe" olarak sıralanabilir. Oransay'dan aktarılan bilgiye göre, 1894 yılında yayımladığı "Musiki İstilahatı" adlı kitapçık Divan müziğinin basılan ilk sözlüğüdür (Kolukıncı, 2011, s.103). Muallim Kazım Uz, 9 Ocak 1943 tarihinde Suadiye'de bulunan evinde hayata veda etmiştir.

3. YÖNTEM

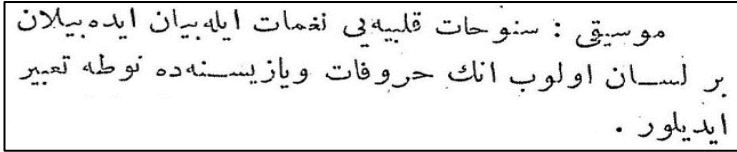
Bu çalışmada, Muallim Kazım Uz'un 1894 yılında yayımlanmış olan "Musiki" adlı risalesi incelenmiştir. Eser, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olması ve içerisinde eski Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmış olması sebebiyle öncelikle günümüz Türkçesine çevrilmiş ardından doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. "Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Bu yöntem, basılı ve elektronik materyaller dâhil olmak üzere bütün belgeleri incelemek ve değerlendirmek üzere kullanılan sistematik bir yöntemdir. Nitel araştırmalarda kullanılan diğer yöntemlere benzer bir şekilde, doküman analizi; anlam çıkarmak, konu hakkında bir anlayış oluşturmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir." (Corbin & Strauss, 2008, akt. Kırıl, 2020, s.173).

4. BULGULAR

Bu bölümde, çalışmaya konu olan risalenin analizine ilişkin bulgular konu başlıkları altında derlenmiş ve müellifin ifadeleri ile sunulmuştur. Risale, 14 Zilkade 311 (19 Mayıs 1894) tarihinde İstanbul'da bulunan Mahmud Bey matbaası tarafından Cüz:1 sayısı ile yayımlanmıştır. 14 sayfadan oluşmaktadır. İçeriği, kapak sayfasında "Münderecatı: Şark ve Garp Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında" alt başlığı ile belirtilmiştir.

4.1. Müziğin Tanımı

Muallim Kazım Uz, bu eserinde müzik ve notayı şu şekilde tanımlamıştır;

Görsel 1. Müziğin tanımı.

Kaynak: Uz, 1894: 2.

"Musiki: Sünuhat-ı kalbiyeyi nagamat ile beyan edebilen bir lisan olup onun hurufat ve yazısına da nota tabir edilir."

Günümüz Türkçesiyle; "Müzik, Allah'ın yardımıyla kalbe gelen manaları nağmelerle ifade edebilen bir dil olup onun harfleri ve yazısına da nota denilir" şeklinde ifade edilebilir.

4.2. Nota, Perde ve Nim Perde

Dünya üzerinde yaşayan toplumlar, bilimle ilgili olarak bir diğerinin fikir, icat ve ilerlemesinden ortak bir şekilde istifade etmektedir. Bu sebeple, notalar farklı kıtalarda bulunan toplumlarda bile benzer şekilde (do, re, mi, fa, sol, la, si) kelimelerinin geometrik şekillerinden oluşmaktadır.

Müzik yazısı yedi notadan oluşmaktadır. Şekil olarak her ülkede aynı olsa da doğu müziğinde ayrıca (kaba çargâh yahut çargâh ve tiz çargâh), (yegâh, neva ve tiz neva), (hüseyini aşiran, hüseyini, tiz hüseyini), (ırak, eviç), (rast, gerdaniye), (dügâh, muhayyer), (segâh, tiz segâh) şeklinde isimlendirmeler de mevcuttur. Bunlar müzik biliminde perde olarak tanımlanır. Doğu ve Batı müziğinde kullanılan perdelerin bir diğerinden az veya çok olan farkları, tarz ve üslup açısından büyük bir farklılık hissettirse de yazılarındaki kurallar her ikisinde de aynıdır. Müzik ezgileri yalnızca yedi adet sözün çeşitli şekillerde ortaya çıkmasından meydana gelmektedir. Bu perdelerin arasında, Frenkçe diyez ve bemol olarak adlandırılan nim perdeler (yarım sesler) bulunmaktadır ve bunların gerekli olduğunda kullanılması müzik kurallarındandır. Batı müziğinde mi-fa ve si-do perdeleri arasında diyez ve bemol olarak adlandırılan nim perdeler bulunmamaktadır.

4.3. Diyez ve Bemol Kullanımı

Diyez, perdenin bir üst derecesindeki, bemol de bir alt derecesindeki yarım perdeyi bildirir. Uz'un açıklamalarına göre, Doğu müziğinde makamlara üç diyez ve iki bemole kadar yarım perdeler dâhil olabilmektedir. Ayrıca kendisine hem bemol hem de diyez alabilen makamlar da mevcuttur. Batı müziğinde ise bazı ton aralarına

gerektiğinde bir ya da iki diyez ve bemol getirilebilir. Ancak anahtardan sonra hem diyez hem de bemol konulması kural dışı bir durumdur. Diyez ve bemollerin kullanımında, batı müziğinde yedi diyez ve yedi bemol kadar müsaade bulunmaktadır. Diyezler daima “fa” dan başlar ve “fa-do-sol-re-la-mi-si” sıralaması takip edilir. Bemoller ise daima “si” den başlar ve “si-mi-la-re-sol-do-fa” sıralaması takip edilir. Türk müziğinde ise böyle bir sıralama bulunmamaktadır.

Diyez cetvelini oluşturan notalar bir diğerinden dört perde aşağıya doğru sıralanarak yedi diyeze kadar yükselir.

غرب موسيقينك دين جدولی ۱	Garp Musikisinin Diyez Cetveli 1
بردين فا دين	Bir diyez Fa diyez
دودين « « ۲	2 diyez “ Do diyez
صول دين « « ۳	3 diyez “ “ Sol diyez
ردين « « « ۴	4 diyez “ “ “ Re diyez
لا دين « « « « ۵	5 diyez “ “ “ “ La diyez
می دين « « « « « ۶	6 diyez “ “ “ “ “ Mi diyez
سی دين « « « « « « ۷	7 diyez “ “ “ “ “ “ Si diyez

Görsel 2. Diyez Cetveli

Kaynak: Osmanlıca görsel: Uz, 1894: 6.

Bemol cetvelini oluşturan notalar bir diğerinden dört perde yukarıya doğru artar.

غرب موسيقينك بمل جدولی ۲	Garp Musikisinin Bemol Cetveli 2
بر بمل سی بمل	Bir bemol Si bemol
می بمل « « ۲	2 bemol “ Mi bemol
لا بمل « « « ۳	3 bemol “ “ La bemol
ره بمل « « « « ۴	4 bemol “ “ “ Re bemol
صول بمل « « « « « ۵	5 bemol “ “ “ “ Sol bemol
دو بمل « « « « « « ۶	6 bemol “ “ “ “ “ Do bemol
فا بمل « « « « « « « ۷	7 bemol “ “ “ “ “ “ Fa bemol

Görsel 3. Bemol Cetveli

Kaynak: Osmanlıca görsel: Uz, 1894: 6.

4.4. Taksim, Makam, Majör ve Minör

Uz'un ifadelerine göre, hem Doğu hem de Batı müziğinde belirli bir takım perdelerde seyir ve hareket edilmesi taksim olarak adlandırılmakla birlikte, Türk müziğinde bu taksim içerisinde icra edilen belirlenmiş perdelerin birlikteliğine makam adı verilir.

Batı müziğinde, diyez ve bemol cetvelini oluşturan seslerin majör ve minör olarak adlandırılan bir diğer perdesi vardır ki, “majör ve minör” oluşunu ortaya çıkarmak diyezli ve bemollü notalara göre değişir. Buna göre, notaların majör ve minörlerinin bulunması farklı kurallara tabidir. Bir örnekle; Diyez cetvelinde bulunan “fa” perdesinin majörü kendisinin bir üst derecesindeki sol perdesi, minörü ise mi perdesidir. Böylece do perdesinin majörü kendisinin yarım perde üst derecesinde bulunan “re” perdesi, minörü de “si” perdesidir. Bemol cetvelinde birinci nota olan “si” perdesinin majörü kendisinin beş perde üstünde ya da dört perde altında bulunan “fa” perdesidir. Yani “si” bemol perdesinin majörü gerek tizden gerekse pesten itibaren fa natürel perdesidir. Minörü ise üç perde üstünde bulunan “re” perdesidir. Bu demek oluyor ki “si” bemolün majörü fa, minörü ise (re) perdesidir. Diğerleri de bu örneklerle kıyaslanmalıdır.

4.5. Gam, Tabii Gam ve Usûl Taklibi

Risalede, Batı müziğinde bulunan “do-re-mi-fa-sol-la-si” şeklindeki sıralı notalar gam, do notası ile başlayan gam ise “tabii gam” olarak tanımlanmıştır. İlk sesi do olmayan yeni bir gam meydana getirmeyi “usûl taklibi” (usûl değiştirme) olarak tanımlayan Uz, bu yöntemle bir gamı çeşitli gamlara dönüştürmenin mümkün olduğunu, ancak bunun için yeni oluşturulacak olan gamın perdeleri arasındaki mesafelerin tabii gam içerisindeki tam ve yarım aralıklara eşit şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi, tabii gam iki tam (lahn), bir yarım (nısf-ı lahn) ve üç tam bir yarım aralıklardan oluşmaktadır.

Tabii gam:

Do-1	Re	Mi	Fa	Sol	La	Si	Do-2
Lahn	Lahn	Nısf-ı lahn	Lahn	Lahn	Lahn	Nısf-ı lahn	

Aşağıdaki şekliyle ilk perdesi “la” olan bir gam ve mevcut ses aralıklarını örnekleyen Uz, bu ses aralıklarının düzenlenmesiyle bütün perdelerin üzerine yeni tabii gamlar oluşturulmasının mümkün olduğunu belirtmiştir.

İlk perdesi la olan gam:

La	Si	Do	Re	Mi	Fa	Sol	La
Lahn	Nısf-ı lahn	Lahn	Lahn	Nısf-ı lahn	Lahn	Lahn	

Bunu gerçekleştirmek için oluşturulacak olan gamın bazı notalarına diyez ve bemol eklemek gerekmektedir. Uz bu durumu diyezlemek, bemollemek ya da bemolize etmek olarak tanımlamıştır.

4.6. Ses Aralıkları

Risalede, tabii gamda yer alan sesler ve aralıkları aşağıdaki şekilde gösterilmiştir. Uz, dizi içerisindeki seslerin birbiri ile olan mesafesini ayrıca kesirli sayılarla da belirtmiştir.

Do	Re	Mi	Fa	Sol	La	Si	Do
9/8	10/9	16/15	9/8	10/9	9/8	16/15	
Lahn	Lahn	Nısf-ı lahn	Lahn	Lahn	Lahn	Nısf-ı lahn	

Yukarıda görüldüğü gibi; Do - Re aralığı 9/8, Re - Mi aralığı 10/9, Mi - Fa aralığı 16/15, Fa - Sol aralığı 9/8, Sol - La aralığı 10/9, La - Si aralığı 9/8 ve Si - Do aralığı 16/15'tir.

Bu değerlerin ne şekilde oluştuğunu ileride yayınlacağı kitaplarda açıklayacağını belirten Uz, bir diziyi tabii gama dönüştürmek için aralıkların ne şekilde düzenlenmesi gerektiğini sayısal olarak da detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Buna göre, la gamında si1 ile do2 arasındaki 16/15 oranı, do tabii gamında re1 ile mi1 arasındaki 10/9 oranından daha küçüktür. Bu iki değeri bir komalık bir fark ile birbirine eşit hale getirmek için ilk notası la1 olan gamdaki do2 notasının gösterilen değeri kaç ile çarpılmalıdır ki tabii gamda mi ile do1 arasındaki mesafe eşit olsun.

Do2 ile çarpılacak değer Sin (S) olursa;

$$\frac{S \times 2}{Si_1} = \frac{10}{9}, \quad \frac{S \times 2}{\frac{15}{8}} = \frac{10}{9}, \quad S \times 2 \times \frac{8}{15} = \frac{10}{9}$$

$$\frac{S \times 16}{15} = \frac{10}{9}, \quad S = \frac{150}{144}, \quad S = \frac{25 \times 6}{24 \times 6}, \quad S = \frac{25}{24}$$

ya da

$$\frac{Do \times S}{La_2} = \frac{Mi}{Do_1}, \quad \frac{S \times 2}{\frac{5}{2}} = \frac{\frac{5}{4}}{1}, \quad S \times 2 \times \frac{3}{5} = \frac{5}{4}$$

$$\frac{S \times 6}{5} = \frac{5}{4}, \quad S = \frac{5 \times 5}{4 \times 6}, \quad S = \frac{25}{24}$$

Yukarıdaki hesaplardan anlaşılacağı gibi si1 ile do2 arasındaki yarım perdeyi tam perdeye dönüştürmek için do2 notasını 25/24 oranı ile çarpmak gerekir.

$$\frac{Fa \times S}{Si} = \frac{10}{9}$$

denklemindeki yerine 25/24 kesri konularak hesaplanır ise;

$$\frac{2 \times \frac{25}{24}}{\frac{15}{8}} = \frac{10}{9}, \frac{50}{24} \times \frac{8}{15} = \frac{10}{9}, \frac{400}{360} = \frac{10}{9}, \frac{10}{9} = \frac{10}{9}$$

eşitliği ortaya çıkar ve beklenen sonuca ulaşılır.

Buna göre, “si” ile “do” aralığının, yarım sestem tam sese dönüştürülmesi için aralığın 10/9 oranına yükseltilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla “do” sesine bir diyez eklenmeli ve dizinin diğer sesleri de bu yöntemle tabii gamdaki aralıklara göre düzenlenmelidir. Bazı dizilerde ise, “fa” tabii gamında olduğu gibi diyez yerine bemol kullanılması gerekmektedir.

4.7. Terminoloji

Terminoloji, terimleri araştıran bilim dalıdır. “Genel anlamda, terimleri ve onların kullanıldığı bilim dalı içerisindeki basit ya da birleşik sözcükleri kapsamaktadır” (Pelikoğlu, 2011: 82). Muallim Kazım Uz’un bu risalesi terminolojik açıdan değerlendirildiğinde, kullanılan bazı müziksel ifadelerin günümüzde kullanılmayan terimlerle ifade edildiği görülmüştür. Bu terimler, günümüz Türkçesindeki karşılıkları ile birlikte aşağıdaki gibidir.

Nagamat: Nağmeler, ahenkler, güzel sesler, ezgiler.

Lahn: Nağme, ezgi. Risalede bir tam ses aralığını ifade etmek için kullanılmıştır.

Nısf-ı lahn: Risalede yarım ses aralığını ifade etmek için kullanılmıştır.

Nim perde: Dizi içerisinde bulunan yarım ses.

Kıraat: Okumak, belli kurallara göre söylemek.

Usûl Taklibi: Usûl değişimi. Risalede çeşitli dizileri doğal diziye dönüştürmek için kullanılan yöntemi ifade etmek için kullanılmıştır.

Ser perde: İlk perde, ilk ses.

Fasıla: Bend, kısım, bölüm, ara, aralık. Risalede aralık anlamında kullanılmıştır.

Sada: Ses, yankı, tınlama.

Makamat: Makamlar.

Nota hurufatı: Nota yazısı, nota harfleri.

Ma-fevk: Bir şeyin üstü, üst tarafı. Risalede dizi içerisindeki bir üst dereceyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Ma-dun: Aşağı, alt. Risalede dizi içerisindeki bir alt dereceyi ifade etmek için kullanılmıştır.

Fenn-i Musiki: Müzik bilimi, müzik sanatı, müzik ilmi.

Kaide-i musiki: Müzik kuralı, müziğin temel esası.

5. SONUÇ

Muallim Kazım Uz’un “Musiki” isimli risalesi, kapak sayfasında yer alan bilgilere göre 14 Zilkade 311 (19 Mayıs 1894) tarihinde İstanbul’da bulunan Mahmud Bey matbaası tarafından yayımlanmıştır. 14 sayfadan oluşmaktadır. İçeriği, “Münderecatı: Şark ve Garb Musikisinin Diyez ve Bemolleri Hakkında” alt başlığı ile belirtilmiştir. Risalenin yayımlanma tarihi ve müellifin yaşı dikkate alındığında, Uz’un müzik üzerine kaleme aldığı ilk eserlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Risalede yer verilen konular; müziğin tanımı, nota, perde, nim perde, diyez, bemol, diyez - bemol cetveli, majör – minör, makam, taksim, gam, tabii gam, aralık ve usûl taklibi olarak tespit edilmiştir. Risalenin son bölümünde dizi içerisindeki aralıkların sayısal değerleri ile birlikte bu değerlerin elde edilmesi için kullanılan matematiksel hesaplamalar hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Uz, bu konunun daha sonra yayımlanacak olan cüzlerde geniş bir şekilde ele alınacağını belirtmiş olmasına karşın, bu araştırmada elde edilen bilgilerle, “Cüz:1” olarak tabedilen risalenin diğer bölümlerinin yayımlanmış olması konusunda bir tespit gerçekleştirilememiştir.

Risalede, müzik teorisi ile ilgili bazı temel konulara ve bu konular hakkında Türk ve Batı müziği ekseninde karşılaştırmalı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Genel bir ifadeyle, bu risalenin Türk müziğinin geliştirilmesi ve bilimsel temeller üzerine inşa edilmesi konusunda dönemde ortaya konulan önemli çalışmalarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Cemil Bey. (1903). Rehber-i Musiki, İstanbul.
2. Corbin, J. & Strauss. A. (2008). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Thousand Oaks: Sage.
3. Demirtaş, Y. (2015). “Muallim Kazım Uz ve Musiki”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20:2, 97-109.

4. Karaduman, İ. (2013). "Rauf Yekta Bey'e Dair Bilinmeyen Birkaç Belge", Tarih Okulu Dergisi, 16, 471-487.
5. Kırıl, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.
6. Kolukırcık, K. (2011). "Muallim Kâzım Uz'un "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Eserinin İncelenmesi", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16:2, 101-114.
7. Kolukırcık, K. (2012). "Muhittin Sadak ve "Mûsikî Nazariyâtı" Adlı Kitabında "Mûzik İcrasının Kuralları" Hakkındaki Görüşleri", Milli Eğitim, 193, 231-243.
8. Özaltunoglu, Ö. (2016). 555 Melodik Dikte, Gece Kitaplığı, Ankara.
9. Özden, E. (2013). "Osmanlı Maarifinde Okutulmuş Musiki Kitapları", Rast Müzikoloji Dergisi, 1 (1), 78-104.
10. Pelikoğlu, M. C. (2010). Türk Müziğinde Terminoloji Sorunu: Geleneksel Türk Halk Müziği ve Geleneksel Türk Sanat Müziğine Yansımaları, Sanat Dergisi, 18, 81 – 89.
11. TDV. (2012). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 42, 254-255. <https://islamansiklopedisi.org.tr/uz-ismail-kazim>, (Erişim Tarihi: 21.04.2022).
12. TDV. İslam Araştırmaları Merkezi. Risaleler Veri Tabanı. Musiki - İsmail Kazım. <http://isamveri.org/pdfrisaleosm/RE13377.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
13. Uslu, R. (2002). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Müzik Teorisi Yayınları", Türkler, 12, 718-728.
14. Uslu, R. (1999). "Osmanlılarda Batı Musikisi Teorisi Eserleri: XIX. yüzyıl", Orkestra, 307, 41-53.
15. Uz, İ. K. (1894). Musiki, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
16. Uzunçarşılı, İ. H. (1969). Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri, 259-262, Ankara.
17. Wach, E. (2013). Learning about Qualitative Document Analysis.

Ekler

Ek1. Muallim Kazım Uz'un 1894 tarihli "Musiki" adlı risalesinin orijinal metni.

The image shows a page from the original manuscript "Musiki" by Muallim Kazım Uz, dated 1283 AH (1894 AD). The page contains handwritten text in Ottoman Turkish, organized into columns. The text discusses musical theory, including concepts like "Musiki", "Mûsikî", and "Mûzik". The page is numbered 1483 at the top left. The handwriting is in a cursive style typical of the late Ottoman period.

(۱۱)

از این سوادان هر قسمی اولور ایسه اولسون
 ط اولنقدن س = $\frac{172}{173}$ ایدرکه مذکور کسر برقونایه
 برپ خطایه $\frac{1}{173}$ کسریه مساویبر کذا برعایت توتیش
 اولان توطهاری خدایته برپول اشارتی وضع اولور
 (سی) ده قرت اولور.

(۱۲)

الاول استه مساری اولسون $\frac{1}{2}$ ایله ضرب
 ایله کج عدد (س) اولورایه $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$
 $\frac{1}{4} \times \frac{1}{4} = \frac{1}{16}$ $\frac{1}{16} \times \frac{1}{16} = \frac{1}{256}$ $\frac{1}{256} \times \frac{1}{256} = \frac{1}{65536}$
 یاخورد

(۱۳)

الاول قلیب ایملان برکط یزیشی توطهاری
 خدایت یزیشی قلیب وضع اولورقد دویز ولخورد
 قلیب ده قرت اولور.
 اقل قلیب ایملان غایک ط نصف خداری
 طیب غایک ط نصف خداری ایله اقلن اتر مسویلا
 سر برده س یا قیاد ایملان برکط $\frac{1}{2}$ ایله $\frac{1}{2}$ توطهاری
 ادر مسندکی ط یزیشی غایده یوزارک شایلی $\frac{1}{2}$ ایله
 توطهاری ادر مسندکی نصف ط مساوی قلیق اولورده
 یوزارده اولور. یزیشی $\frac{1}{2}$ ایله طینه اربع
 ایک ایچون $\frac{1}{2}$ توطهاری غایجدن جاک کسر بردهه تقسم
 ایلیدرکی کندی سر برده س اولان $\frac{1}{2}$ توطهاری اولان
 شای طیب غایده $\frac{1}{2}$ توطهاری کندی سر برده س اولان
 توطهاری مساوی اولور ولخورد $\frac{1}{2}$ توطهاری ط
 عدده تقسم ایلیدرکی $\frac{1}{2}$ توطهاری لیل $\frac{1}{2}$ طینه غایه
 مساوی اولسون $\frac{1}{2}$ ط نصف ط اشارتی ایله
 اشار ایلیدر ایسه